



crkva u svijetu

RAZGOVORI

TOMA AKVINSKI U »CRKVI U SVIJETU«

Tom o Vereš

U svom osvrtu *Toma Akvinski u našoj pokoncilskoj publicistici (Obnovljeni Život, 1974, br. 4, str. 398—404)* najavio sam da ću se u jednom od narednih brojeva *Crkve u svijetu* osvrnuti na njezino pisanje o Tomi Akvinskom.

Prije nego pristupim raščlambi toga pisanja, želim ukratko razjasniti koji me cilj vodi u ovom osjetljivoj pothvatu koji je redovito izložen pogibelji kriva tumačenja.

Sedamstota obljetnica smrti Tome Akvinskog samo je vanjski povod ovih osvrtu. Njihov dublji razlog je traženje izvornijeg pristupa vremenu i vrednovanju prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Vrijeme se naime općenito shvaća kao otjecanje iz prošlosti u sadašnjost prema budućnosti. To se otjecanje najčešće predstavlja kao pravolinijsko napredovanje od zamišljene ništice koja bijaše »u početku« do priželjkivane punine koja će doći »na kraju«. Ako se ta progresivna vremenska shema primijeni na tumačenje povijesnih zbivanja, onda se dobiva ovo progresivno vrednovanje različitih povijesnih razdoblja: stari vijek je »primitivan i barbar-ski«, srednji vijek je »mračan i fanatički«, novi je vijek »prosvjetljen«, a najnoviji se grči u porodajnim mukama nekoga neslućeno sretnog povijesnog razdoblja. Danas je to vrednovanje, zahvaljujući osobito filozofijskom utjecaju Hegela i drugim doktrinarnim i društvenim posrednicima, postalo gotovo opća i neporeciva samorazumljivost.

Suprotno toj progresivnoj vremenskoj shemi povijest se danas rjeđe shvaća kao trajno nazadovanje, kao udaljavanje od neke polazišne punine ili rajskog prapočetka prema konačnom uništenju. Tako se na primjer na filozofijskoj razini zastupa mišljenje da je izvorna ljudska misao bila na vrhuncu u doba Predsokratovaca, dok je u Platona i Aristotela krenula putem koji vodi nihilizmu, kamo je u naše doba uistinu dospjela. To se vrednovanje odrazuje i u teološkim teorijama koje apokaliptički dramatiziraju sadašnje stanje u Crkvi i u svijetu, te zahtijevaju radikaln povratak u »zlatno doba« prapočetaka.

No, koliko god su te dvije povijesne sheme međusobno oprečne, one ipak imaju to zajedničko obilježje da puki brojevni slijed vremenskih jedinica uzimaju kao mjerilo vrednovanja povijesnih događaja i razdoblja. Po srijedi je dakle fizikalno-matematičko poimanje vremena, t. j. onakvo kakvo nam pokazuju satovi i kalendari. Zato možemo kazati da u spomenutim shemama dolazi do izražaja urarsko-kalendarsko razumijevanje vremena i urarsko-kalendarsko vrednovanje povijesti. U onome što je bilo »prije« već samim tim što je minulo ima prema progresivnoj shemi »manje«, odnosno prema regresivnoj shemi »više« vrijednosti, nego u onome što dolazi »poslije«. Tijek je povijesti već unaprijed određen, događaji i njihovi nosioci već su unaprijed ocijenjeni prema njihovom urarsko-kalendarskom položaju, bez obzira što se u prošlosti stvarno mislilo i radilo i što će se u budućnosti zbiti. Povijest nije više djelo slobodnih činilaca. Obrati, iznenađenja, paradoksi, ponavljanja i oponašanja su nemoguća, osim kao rijetke iznimke koje, kako se kaže, samo potvrđuju pravilo.

Međutim, ne bi bilo teško pokazati kako je ta pravolinijska progresivna, odnosno regresivna vremenska shema iluzorna i koliko je u raskoraku sa zbiljskom poviješću. Već su Zenon i sv. Augustin pokazali da vremena kao brojevnog slijeda u zbiljnosti, izvan ljudskog duha, nema. Naime prošlost je iščeznula, budućnosti još nema, a sadašnjost je neuhvatljivi trenutak koji svojom beskonačnom djeljivošću bježi prema ništavilu kad ga želimo dosegnuti.

Ali, ako vrijeme ne shvatimo kao pravolinijski slijed iz nepostojeće prošlosti u neuhvatljivu sadašnjost prema još nepostojećoj budućnosti, nego jedinstveno kao sažetak prošlosti i budućnosti u sadašnjosti, onda vremena ima, i to je upravo zbiljsko povijesno vrijeme u kojemu živimo. A zbiljnost i vrijednost toga vremena nije unaprijed dana, kao u urarsko-kalendarskim povijesnim shemama, nego uvijek zavisi od toga koliko je čovjek ili ljudsko društvo sposobno da ponazoči prošlost i budućnost u sadašnjosti. Prema tome, možemo kazati da je povijesno vrijeme to zbiljnije što je u njemu više prošloga u-svojeno i što više budućih mogućnosti o-zbiljeno.

Čovjek i društvo koji tako misle i rade *su-vremeni* su u pravom i punom smislu riječi. Prisutni su, naime, cijelom vremenu, t. j. prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Naprotiv, isključiva okrenutost prema jednoj dimenziji vremena daje razne oblike povijesne ograničenosti: *ne-suvremenosti*. Suvremenost i progresivnost nisu dakle isto. Progresivnost kao isključiva okrenutost prema budućnosti isto je tako *ne-suvremena* kao i konzervativnost koja se okreće isključivo prema prošlosti.

No, vratimo se našoj temi.

Pokušamo li u svjetlu iznesenih misli ocijeniti pristup srednjem vijeku na našem domaćem tlu, možemo kazati da je u posljednjih deset godina prestao da bude puko historiografski i da postaje sve više povijestan, *su-vremen*. U tom pogledu treba istaknuti prijevode nekih značajnih djela, kao što su: Johann Huizinga, *Jesen srednjeg vijeka*, Matica hrvatska, Zagreb, 1964; Ernst Robert Curtius, *Evropska književnost i latinsko srednjovjekovlje*, Matica hrvatska, Zagreb, 1971. i Jacques le Goff, *Srednjovjekovna civilizacija Zapadne Evrope*, Jugoslavija, Beograd, 1974.

Premda ta djela ne predstavljaju posljednju riječ suvremene medievis-
tike, ipak omogućuju da dobijemo cjelovit uvid u duh srednjovjekovnog
stvaralaštva i uklanjaju univočne pojmovne mreže, kojima se to stva-
ralaštvo nerijetko prekrivalo.

U posljednje vrijeme postaju nam sve prisutnija dva značajna mislioca
13. stoljeća: Toma Akvinski i Bonaventura iz Bagnoreggijsa. I to ne samo
u Crkvi, nego i izvan nje. Tako je Nerkez Smailagić dao zanimljiv prik-
az Tomine političke misli (usp. *Historija političkih doktrina I*, Naprijed,
Zagreb, 1970, str. 84—90. i 122—130), dok je Danko Grlić opravdano
nezadovoljan »šturom i nepotpunom obradom Tomine estetike u našim
historijama filozofije« pokušao da je prvi put u nas izloži sustavnije i
kritičnije (usp. *Estetika*, Naprijed, Zagreb, 1974, str. 155—161).

Između svih naših časopisa *Crkva u svijetu* je bez sumnje posvetila naj-
više priloga Tomi Akvinskom. U proteklih deset godina svoga postojanja
i rada objavila je deset članaka u kojima se njihovi pisci na ovaj ili onaj
način suočavaju s Tominom mišlju. Navedimo ih redom:

1. Ante Kusić, *Nenužnost svijeta i razumsko argumentiranje o Božjoj
opstojnosti*, 1967, br. 2, str. 44—63.
2. J. B. Marušić, *Magistralna dilema moguće beskonačnosti ili nužnog
početka niza srednjih uzroka u suvremenoj teodicejskoj nauci i u sv.
Tome*, 1967, br. 5, str. 27—36.
3. Dominik Budrović OP, *Osvrt na članak »Magistralna dilema moguće
beskonačnosti ili nužnog početka niza srednjih uzroka u suvremenoj
teodicejskoj nauci i u sv. Tome«*, 1968, br. 1, str. 59—65.
4. Rudolf Brajčić DI, *Pitanje skolastike u današnjoj teologiji*, 1969, br. 2,
str. 128—145.
5. Ante Kusić, *Reinterpretacija Tomina učenja o postojanju Boga*, 1971,
br. 4, str. 272—281.
6. Tomo Vereš, *Sveti Toma — preteča Kopernika?*, 1973, br. 3, str.
237—245.
7. Dominik Budrović, *Suvremenost Tomine nauke o Crkvi*, 1974, br. 2,
str. 109—117.
8. Juraj Božidar Marušić, *Povijesna sjećanja i aktualna razmišljanja
pred jednim značajnim teodicejskim torzom sv. Tome*, isto, str. 169—184.
9. Rajmund Kupareo, *Osnovne crte Tomine teorije umjetnosti*, isto, str.
186—191.
10. Jakov Jukić, *Hrvatski dominikanci svojemu Naučitelju*, isto, str.
192—194.

Prvo što pada u oči u navedenim priložima jest samostalnost njih-
vih autora, nepripadnost bilo kojoj »školi« ili »struji«. Svaki od njih
pristupa Tominoj misli na svoj osobni način. Ni u jednom članku ne
dolazi do izražaja neko a priori odbojno ili puko hvaliteljsko stajalište.
Toma se uzima jednostavno kao značajan filozof-teolog kojemu se na
području kršćanske misli načelno pridaje barem tolika važnost kao,
recimo, Descartesu i Hegelu u filozofiji, Koperniku i Galileju u astro-
nomiji itd. Iznenađuje odsutnost J. Kuničićeva pisanja o Tomi. Premda

je pokojnik slovio u nas kao tomistički teolog i premda je svake godine objavio bar po jedan članak u *Crkvi u svijetu*, ipak se ni u jednom članku ne suočava izravno s Tominom mišlju, nego samo prigodimice navodi odlomke njegovih tekstova ili tek upućuje na njih.

Spomenuti autori su pretežno zaokupljeni problemom posuvremenjivanja Tomine misli ili ukazivanjem na njezine nepoznate i neslućene vidove. Većina članaka se bavi »teodicejskim problemom« (Kusić, Marušić, Budrović), što svakako mora imati svoje subjektivne i objektivne razloge. Na prvi pogled dobiva se dojam kao da je naglašena prisutnost teodicejske tematike uvjetovana specifičnim domaćim prilikama u kojima često dolazi do izražaja uvjerenje o nespojivosti znanstvenog pogleda na svijet s religijom, odnosno s postojanjem Boga, pa se tom racionalnom ateizmu želi suprotstaviti racionalan teizam. To je bez sumnje bila vjekovna briga mnogih religijskih zajednica kroz povijest: kako navješćivati svoju poruku u racionaliziranom svijetu koji za temelj svoga življenja i mišljenja uzima razložnost? Kako izbjeći religijski pozitivizam, puko pozivanje na auktoritet? Ta je briga na djelu i u zaleđu navedenih članaka s teodicejskom problematikom.

A. Kusić u svom prvom članku pokušava ukazati na neku moguću srodnost između Tomina i Teilhard de Chardinova poimanja Boga kao Uzroka svijeta (str. 59—61), dok u drugom povlači paralelu između Tomina traženja Boga kroz svijet i onoga kojemu putove utiru brojni suvremeni mislioci. U tim naporima svakako izlaze na vidjelo nove, nedomišljene i nedorečene mogućnosti Tomine misli, pa možemo samo poželjeti da pisac prosljedi u istom smjeru. Budući da pokazuje znakove cjelovitog i izvornog pristupa Tominu opusu, mogli bismo mu predložiti da pokuša posuvremeniti Tominu misao i iz nje same, t. j. neovisno o misli suvremenih mislilaca.

J. B. Marušić je u svoja dva članka više zaokupljen posuvremenjivanjem Tomine teodicejske misli u odnosu na novovjekovne fizikalne teorije, ali tako da pri tome iznosi neke svoje osobne poglede. Već odavno poznam autora i njegove radove s tog područja. Obadvojici nam je također poznato da se u nekim bitnim pitanjima nismo mogli složiti. Stoga će biti najbolje da i dalje ostanemo prijatelji, svaki sa svojim uvjerenjem.

R. Brajčićev prilog ne bavi se izravno Tomom Akvinskim, nego ga se dotiče u sklopu općeg problema: kako pronaći pristup modernih filozofija u skolastiku? Pisac misli da taj pristup omogućuje napuštanje tomističkog razlikovanja između supstancije i njezinih moći i vraćanje njihovu poistovjećivanju u augustinovskoj školi. Nama se osobno čini da bi trebalo najprije napustiti i skolastiku, i tomizam, i augustinizam kao sustav specifičnih i međusobno različitih teza. Raskorak između skolastike i modernih filozofija ne sastoji se, po našem mišljenju, u određenim tezama, nego u »cjelini«. Dijalog s modernim filozofijama ima šanse samo na razini te »cjeline« (duha, nadahnuća). No, autorovo postavljanje pitanja i njegov pokušaj rješenja ne bi smjeli biti zaboravljeni.

Članak D. Budrovića o Tominu poimanju Crkve namijenjen je našim teološkim krugovima. Budući da je problem Crkve u ovo pokoncilsko

vrijeme postao teološki problem par excellence, Budrović želi iskoristiti ovaj pogodan povijesni trenutak i pokazati »da je saborska nauka o Crkvi upravo Tomina«. Pri tome on goji neskrivenu nadu da će Tomu učiniti privlačnim za one crkvene ljude u nas koji ga ne poznaju dovoljno ili ga u neznanju čak potcjenjuju. Nema sumnje da D. Budrović dobro poznaje Tomine ekzeziološke tekstove, ali nam je žao što to nije moglo još jače doći do izražaja zbog polemičkih primjedbi koje je razasuo po članku. Osim toga, možda bi bolje bilo da se ograničio na izlaganje i produbljanje Tomine misli, jer čitatelji lako mogu dobiti dojam da je usporedba sa saborskom naukom samo zato tu da bi se auktoritetom Koncila priveli ili — još gore — »prisilili« da prihvate Tomu. Ipak, piscu dugujemo zahvalnost što je uopće i, čini se, prvi put u nas progovorio o toj temi.

Naši estetičari i svi drugi koje zanima teorija umjetničkog stvaranja zacijelo su sa zadovoljstvom pročitali članak R. Kuparea o osnovnim crtama Tomine teorije umjetnosti. Doduše, članak je tiskan s prilično pogrešaka, kako se vidi iz ispravka Uredništva u slijedećem broju, ali ono bitno što je autor htio kazati ipak se može jasno razabrati. To su, po našem mišljenju, ove dvije teze koje su u središtu suvremenih rasprava o umjetnosti: Prvo, da se umjetničko stvaranje, prema Tomi, sastoji u u-vidanju i po-stavljanju novih pojmovnih odnosa, a ne u pukom odražavanju ili oponašanju prirode, odnosno u izražavanju unutarnjih osjećaja. I drugo, još određenije, da umjetničko stvaranje unosi u ovaj svijet novu vrst vremena (t. zv. ne-nanizano vrijeme: tempus discontinuum) i novu vrst prostora (t. zv. ne-doticajni prostor: spatium discontinuum). Te su misli danas prisutne u teorijama o estetskom asinkronizmu i estetskom asinhorizmu. Ne preporučujući autoru da u svom pisanju ponovi latinizme (kao na pr. »razum čini u izvanjskim stvarima...«) koji samo škode jasnoći tako važnih misli, nadamo se da će i u buduće pridonositi razvijanju našega smisla za temeljna pitanja estetike, pa makar nas ponekad vraćao i Tomi Akvinskom.

Jakov Jukić se prihvatio teškog i nezahvalnog posla da u svojoj recenziji ukratko kaže mnogo o *Zborniku sv. Tome Akvinskog* i da uz to otvoreno iznese neke svoje poglede o tomizmu. Ovo ne želi biti recenzija recenzije, ali treba pripomenuti da nam se njegov osvrt čini promišljeno diversificiranim, osim u ocjeni Kuparevih članaka, gdje je, po našem mišljenju, trebalo razlikovati doktrinarnu priopćivost od socijalne i zadaću estetičara od umjetnikove zadaće.

Moram priznati da sam bio oduševljen uvodnim dijelom Jukićeve recenzije i želim mu čestitati na odvažnosti kojom je izrekao ovu paradoksalnu tvrdnju: »Možda više tomizma ima u Heideggera i Chardina, negoli u Garrigou-Lagrangea i Gardeila.« Ovom je lapidarnom rečenicom izrečena bitna razlika između Tome i tomizma, te pisac s pravom zaključuje »da tomisti danas moraju biti vjerniji sv. Tomi i nevjerniji njegovim interpretatorima«. Ta tvrdnja može šokirati, ali je neosporna činjenica da veliki mislioci svagda govore o istom, premda ne na isti način. Toma na pr. kaže da se slaže s mišlju Anaksagore i Protagore, otpisanih u njegovo doba kao »grubi primitivci«, ako se uzme u obzir ono što su htjeli kazati (quid vult dicere), a nisu izričito rekli (quantum

ad hoc quod non expressit): usp. *In Metaph. Aristotelis*, knj. I, lec. 12, br. 194 i 196; knj. X, lec. 2, br. 1959. Kant je također primijetio da bi njegova »Kritika čistog uma mogla biti prava apologija Leibniza, makar i protiv njegovih pristaša koji mu ne služe na čast; također bi mogla biti apologijom raznih starih filozofa kojima neki povjesničari filozofije, usprkos svim pohvalama, pripisuju puke besmislice, (...), oni su naime nesposobni da uvide ono, iza riječi koje su upotrijebljene, što su ti filozofi htjeli kazati« (usp. *Über eine Entdeckung*, navedeno u M. Heidegger, *Kant und das Problem der Metaphysik*², Klostermann, Frankfurt, 1951, str. 183).

Koliko sam bio oduševljen uvodnim dijelom Jukićeve recenzije, toliko mi je bilo žao što je u završnom dijelu progovorio drugim jezikom. On tu, čini se, više ne razlikuje Tomu i tomizam. Govoreći o tomizmu misli zapravo na Tomu. I onda nastaju brojna pitanja i nesporazumi o pravom značenju autorova tihog nezadovoljstva s »povijesno povlaštenim položajem tomizma u Crkvi«, o smislu njegove tvrdnje da »kršćanstvo i tomizam nisu isto«, jer je po sebi razumljivo da nisu isto, itd. I napokon oni koji su skloni da podlegnu slabijoj strani svoje naravi dolaze u napast da pitaju ne želi li se u završnom dijelu recenzije kazati zapravo ono što je u naslovu »Hrvatski dominikanci *svojemu* Naučitelju« prilično jasno rečeno, to jest da nije dobro što je Toma Akvinski bio i ostao povijesno povlašten u Crkvi, da bi bolje bilo kad bi svaki red (i biskupija?) imala *svoga* naučitelja: Dominikanci Alberta Velikog i Tomu Akvinskog, Franjevci Bonaventuru i Dunsu Skota, Isusovci Suareza i Vasqueza, itd. Ja mislim da bi ovo atomiziranje naučitelja značilo povratak u stara zla vremena. Bolje bi bilo kad bi svi u Crkvi prihvatili sve crkvene naučitelje. Dakle, i Dominikanci Bonaventuru i Franjevci Tomu, itd. Ne sumnjam da se autor neće složiti s ovim mišljenjem.

Ovdje smo se osvrnuli samo na neke radove u *Crkvi u svijetu*, koji su djelomično ili cjelovito posvećeni Tomi Akvinskom. No, ne treba prešutjeti ni one sitne značajne i česte primjedbe i bilješke koje sadrže poticaj za veće i vrlo aktualne radove. Tako, na pr., nadbiskup Frane Franić primjećuje da Toma o problemu revolucije raspravlja u pitanju »De seditione« (usp. *Summa th.* II-II, q. 42). Vjerujemo da će doći vrijeme kad će *Crkva u svijetu* na svojim stranicama objaviti neki članak s takvom i sličnom problematikom.